

A konferencia-kötet elé

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének XVIII. századi Osztálya *Felvilágosodás, Erdély* címmel tudományos tanácskozást rendezett 2006. október 12–14. között Kolozsváron.* A tanácskozás alapeszméjét az a felismerés adta, hogy a felvilágosodás kori magyar irodalom vizsgálata Erdély vonatkozásában jelentős eredményeket hozott az utóbbi másfél-két évtizedben, s a művelt, majd felvilágosult nemesség irodalmának megerősödése nem kis mértékben erdélyi származású íróknak köszönhető. Ehhez járult, hogy a kutatási lehetőségek látványos javulása új lendületet adott az erdélyi közgyűjtemények mennyiségileg és minőségileg egyaránt kiemelkedő forrásanyagának feltárásához, melynek következtében számos kérdés a korábnál pontosabban megválaszolható vagy legalábbis megfogalmazható.

Az összejövétel az erdélyi és magyarországi kutatóműhelyek együttműködésével létrejött konferenciák tekintélyes sorába illeszkedett, melyek közül az 1998-as Enyedi György-konferencia, az 1999-es Vörösmarty-ülésszak, a 2001-es Arany-tanácskozás és a 2002-es Bod Péter-konferencia említhető példaként. A 2006-os összejövétel jelentőségét növeli, hogy a XVIII. századi magyar irodalom és művelődés erdélyi és magyarországi kutatói ekkor találkoztak egymással először ilyen nagy számban, s különösen öröndetes volt a kolozsvári műhely fiatal kutatóinak és doktoranduszainak jelenléte. Kiemelést érdemel, hogy a mintegy harminc előadás egyharmadát kolozsvári PhD hallgatók tartották.

A tanácskozás középpontjába a XVIII. század második felének erdélyi magyar irodalmát állítottuk, s nem zártuk ki a vizsgálatból a korban jelentős partiumi irodalmi központokat sem. Fő célul tűztük ki annak számbavételét, hogy 1) melyek voltak a korszakban az erdélyi írástudók munkásságának jellegzetességei; 2) milyen kutatások folynak ma ebben a témában; 3) miként végezzük hatékonyabban az erdélyi gyűjtemények anyagának feltárását, közzétételét és feldolgozását. A javasolt témakörök többek között átfogták az irodalmi nyilvánosság alkalmait, az irodalom művelésének színtereit, az egyházak és az irodalom kapcsolatát, a műfaji változatokat, s kiterjedtek az irodalomelméleti gondolkodás és a hagyomány értelmezésének kérdéseire, a többnyelvűség problematikájára és az erdélyi irodalom magyarországi recepciójára. Az előadásjavaslatok nyomán kialakított program súlypontjai részben eltérnek ettől, ami egyrészt természetes, másrészt az összevetés rávilágíthat a fehér foltokra és a megoldásra váró feladatokra.

A XVIII. század központi paradigmájáról ma már közismert, hogy egy sokértelmű, nehezen meghatározható és nagy integratív erejű, metaforikus konstrukcióról van szó, mely maga is része azoknak a rendkívül összetett irodalom-, eszme- és művelődéstörténeti folyamatoknak, melyek leírására létrehozták. A „felvilágosodás kora” kifejezés egymástól jelentősen eltérő, alternatív és ellentétes törekvéseket foglal magában, s a kor szerzőinek önmeghatározása és az utólagos irodalomtörténeti értékelés között számos ellentmondás található. A „felvilágosodás”-ra mint irodalomtörténeti korszakfogalomra vonatkozó újabb kutatások egyik tanulsága, hogy elengedhetetlen a korabeli irodalmi jelenségek sokféleségének figyelembevétele, s szükség van a koncepció újragondolására, fogalmi, tartalmi, tér- és időbeli differenciálására.

* Az Erdélyi Múzeum jelen száma a tanácskozáson felolvasott tanulmányok szerkesztett változatát közli. A szövegeket gondozta, az anyagot szerkesztette EGYED EMESE, BIRÓ ANNAMÁRIA, DEMETER ZSUZSA és KOVÁCS ESZTER.

A „felvilágosodás kori magyar irodalom” koncepciója nem tekinthet vissza hosszú múltra a magyar irodalomtudományban, több átalakuláson ment át az utóbbi évtizedekben, s mára nyilvánvalóvá vált a koncepció ideológiai terheltsége. A továbblépéshez nagy szükség lenne a részletes fogalomtörténeti áttekintésre, a használt fogalmak pontosítására, s elengedhetetlen a fő korszaktendenciák kritikus megvilágítása. Ez utóbbira vállalkozik Margócsy István bevezető tanulmánya az „irodalom szekularizációja”, a „költészet autonómmá válása” és a „magyar nyelvűség előretörése” fogalmak segítségével. A gondolatmenet egyik tanulsága, hogy mindhárom fogalom rendkívül összetett, különböző eszmei meghatározottságú, térben és időben eltérő intenzitású folyamatokat jelöl, melyek egymáshoz fűződő viszonya nagyrészt tisztázatlan. Ki nem mondott következtetése szerint fel kell vetnünk a kérdést, vajon használható-e továbbra is a „felvilágosodás” a XVIII. századot érintő irodalomtörténeti elbeszélés központi szervező elveként, mennyiben tartható fenn a fogalom analitikus értékebe vetett bizalom, s melyek azok az új erővonalak, melyek mentén megrajzolható a század irodalmának egy, a korábnál pontosabb képe.

Ebben az értelemben a tanácskozás és a kötet címében olvasható két fogalom egyszerre jelöl kutatási programot, s szolgálja a történeti differenciálást. A tanulmányok szerzői úgy próbálták meg csökkenteni a kiszolgáltatottságot a tudománytörténeti előzményeknek, hogy többnyire egy-egy jól körülhatárolható forráscsoportot vagy jelenséget vizsgáltak, s lehetőleg a források közelében maradva fogalmazták meg következtetéseiket és további kérdéseiket. A „felvilágosodás” fogalmát csak nagy körültekintéssel, ritkán vagy egyáltalán nem használják.

Részben e megközelítési módnak köszönhető, hogy a kötet figyelemre méltó új eredményeket tartalmaz többek között Aranka György és köre tevékenységéről, színház-, dráma-, olvasmány- és könyvtártörténet kérdésekről, nyelvelméleti és irodalomszemléleti, kapcsolat- és fordítástörténeti problémákról, költészet és társadalom viszonyáról, intézmény- és személytörténeti összefüggésekről. Egyben ezek azok a fő területek, melyek kutatása jelenleg különösen erőteljes a kolozsvári egyetemi és más tudományos műhelyekben, s amelyek súlypontjait alkotják a kötetszerkezetnek.

A tanulmányok mutatják a XVIII. századdal kapcsolatos erdélyi és magyarországi kutatók fellendülését, jelzik a kérdésfeltevések és módszerek sokféleségét, új, eddig nem vizsgált forrástípusokat elemeznek, s felhívják a figyelmet az elhanyagolt témakörökre. Több olyan alapkérdésben is születtek eredmények, melyek megválaszolása túlmutat a regionális kérdésfeltevéseken, s közelebb jutott a megvalósuláshoz Szauder József 1969-es programtanulmányának néhány fontos célkitűzése. Az egyik fő eredmény, hogy az eddiginél jobban láthatóvá váltak a század második felében zajló kulturális kiegyenlítődés folyamatai és az irodalmi intézményrendszer működési sajátosságai. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy végleg szakítanunk kell a XVIII. századi „kétféle magyar irodalom” felfogással, s árnyalódott a kép a felvilágosodás és a nemzeti mozgalom bonyolult összefüggései között kibontakozó új irodalmi törekvésekről. Kezdenek kirajzolódni a közös szempontok, melyek szerint rendszerezhetők lesznek a század első és második felében született, illetőleg az 1772 előtti és utáni irodalom jelenségei. Tanulságos példákat találunk a kötetben a nemesség és az egyházi értelmiség váltakozó erősségű irodalmi szerepvállalására, a polihisztor viselkedéshagyományra, az irodalmi és kulturális gyakorlat differenciálódási és integrációs folyamataira, a különböző ízlés-, stílus- és eszmeáramlatok, költői jelrendszerek keveredésére.

A kötet egyben tanúsítja, hogy Kolozsvárott nemzetközi mércével mérhető XVIII. századi kutatások folynak, megkülönböztetett figyelmet fordítanak a kutatói utánpótlás nevelésére, továbbra is nélkülözhetetlen a szoros együttműködés az erdélyi és a magyarországi kutatók között, s az irodalomtudománynak vannak olyan területei, melyeket csak az erdélyi kutatók

tudnak eredményesen feltárni. Ismét bizonyosságot nyert, hogy az erdélyi magyar irodalomtörténeti kutatások helyzete az egyetemes magyar irodalomtudomány elemi érdeke. Csak remélhető, hogy Románia csatlakozása az Európai Unióhoz kutatási témaként is érdekessé teszi Erdélyt, s nemzetközi szempontból is felértékelődnek az itt folyó kutatások. Az irodalomtudomány területén mielőbb szükség lenne a magyarországi és határon túli kutatócsoportok társulására konkrét kutatási feladatok elvégzése érdekében, két- vagy többoldalú megállapodások alapján.

Végül meg kell említenem, hogy a tanácskozás alkalmából időszaki kiállítás nyílt a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtárban *A felvilágosodás kori Erdély könyvek, kéziratok tükrében* címmel; a kiállított művek jegyzéke megtalálható a kötetben. A gazdag és változatos keretprogramok közül kiemelést érdemel a helyreállítás alatt álló bonchidai Bánffy-kastélyban tett látogatás, a kolozsvári városnézés, Marie Joes *Kövekkel a zsebében* c. darabjának megtekintése és az egész napos nagyszabású kirándulás.

Megköszönöm a Babeş–Bolyai Tudományegyetemnek és az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, hogy nemcsak helyszínt adtak a tanácskozásnak, hanem a rendelkezésükre álló eszközökkel igyekeztek kellemessé tenni szakmai összejövetelünket. Hálás köszönetet mondok a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék vezetőjének, Egyed Emesének, s a Tanszék minden munkatársának, hallgatójának a szeretetteljes vendéglátásért és gondos munkájukért a tanácskozás előkészítésében, a programfüzet összeállításában és a kötet szerkesztésében. Köszönet illeti a konferencia további támogatóit: a Magyar Tudományos Akadémiát, a Bolyai Társaságot, a Communitas Alapítványt, az Illyés Közalapítványt és a kolozsvári Szépművészeti Múzeumot.